

Г. О. ДУБОВ. МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ (ЗА ПРАЦЕЮ Р. ЛУКИЧА «МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА»)

Проаналізована концепція методології права сербського науковця Р.Лукича, висвітлено погляд вченого на поняття, предмет та місце методології права в системі наукового знання. Зроблено висновок про об'єднання в межах розглядуваної концепції методів пізнання та застосування права.

Ключові слова: *Методологія права, методи пізнання права, методи застосування права.*

Проанализирована концепция методологии права сербского ученого Р.Лукича, рассмотрены взгляды исследователя на понятие, предмет и место методологии права в системе научного знания. Сделан вывод про объединение в рамках концепции методов познания и применения права.

Ключевые слова: *Методология права, методы познания права, методы применения права.*

In the article have been analyzed methodology of law according to the conception by Serbian scientist R.Lukich. Author concluded that the methodology of law according to the conception by Serbian scientist R.Lukich consists of methods of cognition and application of law.

Keywords: *Methodology of law, methods of cognition of law, methods of application of law.*

Визначальною метою будь-якої цілеспрямованої людської діяльності, незалежно від сфери її застосування, є досягнення поставлених завдань та цілей. Однак, будь-який рух до поставленої мети потребує наявності адекватного інструментарію, наявності всіх необхідних засобів, використання яких дозволяє досягнути бажаних результатів.

На думку багатьох сучасних дослідників науки, починаючи із другої половини XIX століття і особливо в його кінці, відбулася диференціація різноманітних дисциплін, що вивчають науку. Серед них домінуючу роль стала відігравати методологія науки, котра почала формуватися по суті справи разом із виникненням систематичного наукового пізнання¹.

Юридична наука також не залишалася осторонь цих процесів, час від часу звертаючись до питань вивчення та удосконалення своїх пізнавальних засобів, їх системної розробки. Однак в цьому відношенні вона ніколи не займала домінуючого положення в системі науки. На жаль, подібна ситуація спостерігається і в теперішній час, що й обумовлює актуальність розгляду методологічних питань у сфері юридичних наук.

Наведену позицію може, зокрема, проілюструвати те, що ідея необхідності комплексної та системної розробки методологічних питань у вітчизняній юридичній науці активно наголошується, як мінімум протягом останніх п'ятдесяти років², тим не менш великою мірою вона залишається нереалізованою і на сьогодні. На жаль, навіть сучасні дослідники вважають методологію одним із найбільш «слабких місць» юридичної науки³.

© ДУБОВ Геннадій Олексійович – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Як зазначають сучасні дослідники правової методології, відмова від методологічного монополізму в юридичній науці в пострадянських країнах, у тому числі в Україні, поставила питання про можливі альтернативи марксистським підходам. На зміну односторонньому соціально-економічному детермінізму марксистської методології прийшло усвідомлення багатовимірності розвитку права, а разом із цим – методологічна невизначеність та розгубленість⁴.

Подолання такої негативної ситуації передбачає необхідність вирішення значної кількості питань, серед яких надзвичайно важливим є питання проведення свого роду інвентаризації комплексних методологічних досліджень, що існують в юридичній науці на сьогодні.

Одним із таких досліджень питань правової методології, яке може претендувати на роль самостійної та оригінальної концепції, є монографія Академіка Сербської академії наук Радомира Лукича «Методологія права»⁵.

Цінність цієї праці, на наш погляд, полягає в не тільки в широкому охопленні теми, але і в оригінальності постановки та вирішення низки питань методології права, в висловленні значної кількості цікавих ідей та суджень, спроб вибудувати систему правової методології.

Цікавим є також і те, що час виходу розглядуваної праці Р.Лукича є досить подібним до сьогодення, оскільки співпадає із значним поживленням досліджень методологічної проблематики. Окрім цього в юридичній літературі, незважаючи на високий рівень цитування монографії, концепція практично не досліджувалася. Єдина спроба проаналізувати цю роботу викладена у редакційній статті видатного радянського вченого-правознавця Д.А. Керімова⁶, що відкриває її російськомовне видання.

Як стверджують сучасні дослідники науки, друга половина ХХ століття, час проведення Р. Лукичем своїх досліджень, виявилася унікальною в історії науки. Саме в цей час відбувся збіг природно наукової та технічної революцій, чого раніше не відбувалося⁷.

Як стверджує Р. Лукич, основним та найбільш сильним стимулом, який спонукав наукове співтовариство до більш ретельної розробки методологічних питань у сфері права, виступили значні успіхи природничих наук, що були досягнуті саме в той час⁸.

Висловлюючись щодо поживлень методологічних досліджень в гуманітарній сфері, Р. Лукич зауважує, що перед обличчям значних успіхів природно-наукових дисциплін суспільні науки немовби усвідомили недостатність своїх методів, що не дозволяло їм по рівню досягнень сперечатися з природничими галузями знання. Саме тому методам суспільних наук почала приділятися все більша увага⁹.

Однак, в центрі дослідження гуманітаріїв опинилися передусім методи соціології та споріднених з нею наук. Більша схильність соціології до сприйняття нових методологічних розробок пояснюється передусім меншою консервативністю цієї науки у порівнянні із науками юридичними.

Звертаючи увагу на цей аспект юридичного знання, Р. Лукич зазначав, що методи правових наук протягом століть суттєвим чином не змінювались. Основний та самий древній метод юридичних наук – догматичний – залишався майже тим самим, яким він був за стародавніх часів. Це в свою чергу призводило до того, що вчені, які займалися правознавством, нехтували вивченням методів, які використовувалися ними, і методологія правових наук розвитку не одержувала.

Все це, на думку Р. Лукича, призводило до того, що методи весь час залишались в основному незмінними та приносили відносно однакові результати протягом всього часу розвитку правових наук. Була вироблена природна звичка покладатися на них, їх ефективність не досліджувалася. Методологічні питання розроблялись несистематично¹⁰.

Такий стан речей і дає Р. Лукичу підстави говорити про нагальну потребу дослідження юридичної методології на новітньому етапі розвитку науки. В цьому плані, виходячи зі стану сучасної юридичної методології, ми з ним цілком згодні.

Одним із ключових питань, котре Р. Лукич розглядав у своїй роботі, було питання визначення поняття методології права. Даючи його дефініцію дослідник виходив з того, що методологією є наука про метод або методи. Відповідно до такого загального підходу під методологією права Р. Лукич розумів науку про методи права¹¹, тобто він його тлумачить в гносеологічному ключі¹².

Надаючи визначення методології (методології права) Р. Лукич не забуває звернути увагу на наявність неоднозначних тлумачень цього поняття, що має місце в середовищі науковців. На його думку, поняття методології у його іншому визначенні представляє собою сукупність методів, що застосовуються в науці чи іншій галузі пізнання, тобто мова йде про онтологічний аспект¹³.

При цьому поняття методології права використовується Р. Лукичем у значенні дисципліни, що вивчає всі методи, які використовуються при будь-якому можливому застосуванні права, в тому числі і практичному¹⁴.

Варто зауважити, що включення використання методів практичного застосування права до предмету правової методології є досить нетрадиційним. Як зазначають сучасні дослідники, незважаючи на значну подібність методів пізнавальної та практичної діяльності ці явища є відносно відособленими за цілою низкою ознак таких як суб'єктний склад, мета здійснення, критерії одержаних результатів тощо¹⁵. Саме тому в поняття правової методології зазвичай включалися лише ті методи, за допомогою яких здійснюється пізнання права, розгляд питань про методи застосування права зазвичай виводився за рамки правової методології та розглядаються в рамках окремої дисципліни.

У зв'язку із цим зрозуміло, що питання співвідношення методів пізнання та методів практичного застосування права для Р. Лукича стає одним з центральних.

На його думку, докорінна відмінність між цими явищами є однією з перепон на шляху формування єдиної науки про всі методи – методи пізнання та практики, однак така перепона не представляється критичною, непереборною.

Неможливість висловлення значної кількості узагальнюючих суджень про настільки різні методи, з позицій Р. Лукича, обумовлює те, що загальний розділ методології є незначним у порівнянні з приватним розділом – тим, в якому досліджуються різноманітні методи пізнання та практики¹⁶.

Як вважає Р. Лукич, той факт, що методи пізнання та застосування права глибоко відрізняються між собою є причиною для їх особливого дослідження та створення окремих наукових дисциплін – методології юридичних наук, що вивчає методи пізнання права, а також юридичної техніки, до сфери відання якої належать методи застосування права.

Таким чином, за концепцією Р. Лукича, методологія права об'єднує в собі дві відносно самостійні дисципліни – методологію юридичних наук, яка досліджує методи пізнання права, а також юридичну техніку (методологію практичного застосування права), які в розумінні дослідника складають її спеціальну частину.

Спільні загальні питання методів пізнання права та його застосування, складають загальну частину методології права.

Розглядаючи методологію права в якості самостійної наукової дисципліни, науковець слушно зауважує про наявність у неї власного предмету та методу, які відрізняють її від інших наук.

Предметом дослідження методології права визначаються методи права (методи пізнання права та методи його практичного використання)¹⁷.

Варто зауважити, що з позицій сучасних підходів до визначення предмету науки, розуміння предмету правової методології висловлене Р. Лукичем виглядає дещо неточно. На думку сучасних науковців, під предметом науки варто розуміти не безпосередньо досліджуване явище, а його частину, сторону, той чи інший аспект; коло найбільш суттєвих питань, котрі вона вивчає. Власне ж досліджуване явище становить собою не предмет, а об'єкт відповідної науки¹⁸.

Однак, незважаючи на зазначену термінологічну неточність, можна стверджувати, що Р. Лукич в цілому вірно розкрив поняття предмету методології права, окресливши основне коло досліджуваних нею питань при визначенні її завдань та функцій.

Основним завданням (функцією) методології права він називає виявлення методів права, демонстрація сфери їх застосування та досягнутих результатів, встановлення взаємозв'язку між ними та іншими явищами, пояснення процесу розвитку методів та встановлення їх ефективності¹⁹.

Вирішуючи питання про співвідношення філософії та методології, а отже в місця правової методології в системі наукового знання, Р. Лукич писав, що із загальнометодологічних дисциплін в розвинутому вигляді існує тільки лише загальна методологія пізнання, методологія права в певній мірі представляє собою один із її елементів, являючи відповідно її спеціалізовану галузь. В такій якості вона знаходиться в тісному зв'язку чи навіть входить у склад філософії, оскільки методологія входить в рамки філософії в якості частини логіки в широкому сенсі слова (якщо під логікою розуміється вчення про одержання істинних суджень). Між тим, на думку науковця, як методологія юридичної техніки, вона мала б входити у склад загальної праксеології, якщо розуміти під останньою науку про людську діяльність²⁰.

Таким чином, розуміння поняття правової методології та її місця в системі наукового знання у концепції Р. Лукича можна представити наступними тезами:

1. Методологія права являє собою науку про методи права, що досліджує питання їх існування, розвитку, застосування, взаємозв'язку між ними та іншими явищами.

2. Структуру методології права складають її загальна та спеціальна частини. Спеціальна частина, в свою чергу, включає в себе дві дисципліни: методологію юридичної науки, що досліджує методи пізнання права, та юридичну техніку, у сфері відання якої перебувають методи практичного застосування права. Загальна частина включає питання, що є спільними для методів застосування та пізнання права.

3. В загальнонауковому вимірі, правова методологія представлена в якості частин загальної методології пізнання (до якої включається методологія пізнання права) та праксеології (до якої включається методологія практичного застосування права).

Ознайомлення з наведеними вище тезами дозволяє стверджувати, що концепція правової методології, висловлена Р. Лукичем, за низкою ознак може претендувати на оригінальність в порівнянні із домінуючими у вітчизняній науці підходами. Насамперед це стосується включення до складу правової методології методів практичного застосування права, оскільки виділення загальної частини правової методології, покликаної об'єднати в собі узагальнення, які є спільними для методів пізнання та застосування права, є незвичним підходом для вітчизняної традиції дослідження питань правової методології.

1. *Рузавин Г.И.* Методология научного познания: Учеб. пособ. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С.7. 2. *Казимирчук В.П.* Право и методы его изучения. – М.: Изд. «Юрид. лит.-ра», 1965. – С. 8; *Сырых В.М.* Метод правовой науки: (Основные элементы, структура). – М.: Юрид. лит. 1980. – С.144; *Машков А.Д.* Периодизация методологических исследований в отечественном правоведении // Гуманитарные науки: межвузовский сборник научных статей. Ч. II. – Караганда, ТОО «САНАТ – Полиграфия», 2009. – С. 36-42. 3. *Тарасов Н.Н.* Методологические проблемы юридической науки. – Екатеринбург, 2001. – С.7. 4. *Кресін О.* Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект // Право України. – 2006. – № 2. – С. 126. 5. *Лукич Р.* Методология права. – М.: Изд-во «Прогресс», 1981. – 304 С. 6. *Керимов Д.А.* Вступительная статья к книге Радомира Лукича Методология права // Методология права. – М.: Изд-во «Прогресс», 1981. – С. 3-22. 7. *Концепции современного естествознания: учеб. пособие / В.О. Голубинцев [и др.]; под общ. ред. С.И. Самыгина.* – 9-е изд. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – С. 85. 8. *Лукич Р.* Цит. работа. – С. 54. 9. Там же. 10. Там же. 11. Там же. – С. 24. 12. *Машков А.* Проблеми теорії держави і права. Основи: Курс лекцій – К.: Четверта хвиля, 2008. – С.124. 13. Там само. – С. 222-230. 14. *Лукич Р.* Цит. работа. – С. 24. 15. *Машков А.* Проблеми теорії держави і права. Основи: Курс лекцій. – С.124. 16. *Лукич Р.* Цит. работа. – С. 24. 17. Там же. – С. 29. 18. *Машков А.* Введение в общую теорию юридических наук. – К.: «К.И.С», 2005. – С. 24-37. 19. *Лукич Р.* Цит. работа. – С. 30. 20. Там само. – С. 53.